

סימן י"ז

תקלה לצדיקים (ז ע"א)

א. שיטת התוס' בענין תקלה לצדיקים

אומרת הגמרא (ז ע"א):

אמר רבי אבהו: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי אדם גדול הטיל אימה יתירה בתוך ביתו, והאכילוהו דבר גדול. ומנו? ר' חנינא בן גמליאל. האכילוהו ס"ד? השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמן לא כ"ש! אלא בקשו להאכילו דבר גדול, ומאי ניהו? אבר מן החי.

ובתוספות (ד"ה "השתא"), כתבו בשם רבנו תם, שהגמ' אינה מקשה כיצד הקב"ה מביא תקלה לצדיקים, אלא בתקלה שהיא בענייני אכילה, "דגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור". אך שאר תקלות יכולות לבוא על ידם, וכמו שמצינו בפ"ק דשבת (יב ע"ב), שרבי ישמעאל קרא, והיטה את הנר בשבת. וכן רבי יהודה בן טבאי הרג עד זומם יחידי (חגיגה טז ע"ב, מכות ה ע"ב).

ובסברת החילוק יש לומר, שהרי ידועים דברי חז"ל (יומא לט ע"א, ילק"ש שמיני רמז תקמה) לגבי אכילת דברי איסור: "תנא דבי רבי ישמעאל: עבירה מטמטמת לבו של אדם, שנאמר 'וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתְם בָּם' (ויקרא יא, מג) – אל תקרי 'ונטמאתם' אלא 'ונטמטם' (לשון טמטום)". כלומר, שאכילת דבר איסור אוטמת את ליבו של האדם. ולכן, בעניינים אלו לא ייתכן שבאה תקלה לידי הצדיק, שהרי יש כאן טמטום הנפש, וזה גנאי גדול לצדיק.

וראיה לכך, ממה שכתבו התוס' בסוף דבריהם, וז"ל:

ורב ירמיה בר אבא דאישתלי, וטעים קודם הבדלה (פסחים קו ע"ב), אע"ג דאמר התם (קה ע"א) דמיתתו באסכרה, ובראש השנה (כא ע"א) "בסיס תבשילא דבבלאי בצומא רבא דמערבא" – אין דבר מגונה כל כך אכילה של היתרא בשעת האיסור.

תוס' מחלקים, בין מקרה שהאיסור חל על המאכל עצמו, על החפצא, שבזה אכן יש גנאי גדול לצדיק, ובין מצב שהאיסור הוא על הגברא, דהיינו, שבזמן מסוים אסור לו

לאכול, שבמקרה זה אין זה דבר מגונה כל כך.

ולפי דברינו לעיל ע"פ דרשת חז"ל, מבואר כמין חומר, שכאשר אדם אוכל דבר של היתר בשעת האיסור – אין בכך טמטום הנפש, שהרי המאכל עצמו מותר באכילה, ולכן כתבו תוס' שאין בכך גנאי כל כך.

הגר"א וסרמן בקובץ ביאורים (גיטין אות ה), ג"כ ביאר בדברי התוס', שיש לחלק בין איסור גברא לאיסור חפצא, וכתב שאף באיסורי דרבנן האיסור חל על החפצא. והוכיח זאת מדברי הגמ' בחולין (ו ע"א), דאיתא שם:

רבי זירא ורב אסי איקלעו לפונדקא דיאי (רש"י: שם העיר. ועמי הארץ היו וחשודין על הדמאי). אייתו לקמייהו ביצים המצומקות (צלויית הרבה) ביין. רבי זירא לא אכל, ורב אסי אכל. א"ל רבי זירא לרב אסי: ולא חייש מר לתערובת דמאי (שבביצים מעורב יין של דמאי)? א"ל: לאו אדעתאי (לא ידעתי שזה דמאי). אמר רבי זירא: אפשר גזרו על התערובת דמאי, ומסתייעא מילתא דרב אסי למיכל איסורא? השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן לא כל שכן!...

והרי דמאי אסור באכילה מדרבנן, ולמרות זאת מבואר בגמ', שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים באכילת דמאי. וא"כ מוכח, שגם באיסורי דרבנן האיסור הוא על החפצא עצמה, ולכן הדבר מגונה. עכת"ד הגר"א.¹

ב. שיטת הנתיבות בענין איסור דרבנן בשוגג

והנה ידועה שיטת הנתיבות (סי' רלד סק"ג), שכאשר עבר איסור דרבנן בשוגג – אין צריך כפרה. והוכיח זאת מדגרסינן בעירובין (סז ע"ב), שבדיני דרבנן "עבדינן עובדא, והדר מותבינן תיובתא". ואם נאמר שצריך כפרה על השוגג – כיצד מניחים לו לעבור, לפני ששאל אם הדבר מותר? אלא ודאי שאינו נענש כלל, כשעובר איסור דרבנן בשוגג.¹

וביאור סברתו, שהרי כל החיוב לציית לדברי חכמים הוא מדכתיב "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך" וכו' (דברים יז, יא), כדאיתא בברכות (יט ע"ב). וא"כ, האיסור הוא דווקא כאשר מתכוון למרוד בחז"ל, אך כשעובר בשוגג על ציווי חז"ל – אין כאן מרידה, ולכן א"צ כפרה.

¹ וכך ביאר את דברי השו"ע שם (סע"ג), שהמוכר לחבירו דבר האסור באכילה מדרבנן, ואכלו – מה שאכל אכל, והמוכר אינו צריך להחזיר לו כלום. והש"ך ביורה דעה (סי' קיט סקכ"ז) פסק, שאפילו את המותר משוויו א"צ להחזיר לו. וקשה, שהרי המקח בטל, וא"כ הקונה הוא כמזיק, ומדוע יצטרך לשלם יותר משוויו? אלא שבאיסורי דרבנן, העובר עליהם בשוגג, אינו צריך כפרה, כיעו"ש.

עכ"פ, מבואר בדבריו להדיא, שיש חילוק בין דיני דאורייתא לדיני דרבנן, שאיסור תורה חל על החפצא, ולכן אף כאשר עובר בשוגג צריך כפרה, שהרי סוף-סוף עשה מעשה עבירה. אך איסור דרבנן הוא אקרפתא דגברא, וממילא כשעובר בשוגג א"צ שום כפרה, כי אין כאן איסור על חפץ העבירה, והעובר לא התכוון לסור מדברי חכמים¹.

וא"כ, קשה על כך מדברי הגמרא בחולין הנ"ל, שהרי מבואר שם בפירוש, שגם באכילת דמאי – שהוא איסור דרבנן – יש גנאי לצדיק. וא"כ על כרחנו, שהאיסור חל עצם הדמאי, ולכן הדבר מגונה (כדברי התוס'), ודלא כדברי הנתיבות?!

בפשטות אפשר לתרץ, שאף שלדעת הנתיבות אין איסור בעבירה על דין דרבנן בשוגג, מכל מקום יש כאן "תקלה".

אך מדברי הנתיבות לא משמע כן, שהרי כתב "באיסור דרבנן אין צריך שום כפרה, וכאילו לא עבר דמי". ומשמע, שאין בכך סרך עבירה כלל, ואם היה כאן ענין מסוים של "תקלה" – היה לו להזכיר זאת.

ג. שיטת הרמב"ן בענין תקלה לצדיקים

לכן יש לבאר ע"פ דעות ראשונים, שכתבו יסוד אחר בענין "תקלה לצדיקים".

הרמב"ן (חולין ז ע"א, ד"ה "ורבינו נ"ר") פירש בשם רבו באופן הבא:

ורבינו נטריה רחמנא פירש: בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה לאחרים על ידם, כחמורו של רבי פנחס בן יאיר, שהרי לא היתה מצווה בכך, אבל שלא להכשיל הנותנין – לא רצתה לאכול... אבל בדבר עצמו – אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ויפה פירש...

לדבריו, מה שהקב"ה לא מביא תקלה לצדיקים, היינו שאינו גורם שייכשלו אחרים בעבירה ע"י הצדיקים. ולפ"ז, בסוגיא דידן בגיטין, כיון שאחרים ביקשו להאכיל את רבי חנינא בן גמליאל אבר מן החי – יש כאן "תקלה" בכך, שע"י הצדיק נכשלו אחרים, ועברו על "לפני עיור" בהבאת דבר איסור לפני רבי חנינא, וזו קושיית הגמ': "השתא בהמתן של צדיקים" וכו'².

¹ וכעין זה, עיין בשו"ת ויען יוסף לרבי יוסף גרינוולד (או"ח סי' קפא), שכתב: "ולפי הנ"ל נכון, דאיסור דרבנן דלא הוי איסור חפצא אלא איסור גברא וכיון שהוא היה שוגג באכילתו – מקרי אכילתו הנאה, מפני שאינו גופו של איסור", וכדברי הנתיבות.

² ויש להעיר, שבדומה לביאור זה כתב המהרש"א בחולין שם (ז ע"ב ד"ה "שם ומי מחייבא") לגבי חמורו

וכנראה, הנתיבות יבאר את החילוק כדברי הרמב"ן הללו. ועתה לא קשה מהסוגיא בחולין שם לגבי אכילת דמאי, מפני שאע"פ שאין באיסור דרבנן איסור על החפצא, מ"מ מדובר שאחרים הביאו לרב אסי יין של דמאי, ולכן מקשה רבי זירא, כיצד הקב"ה הביא כאן תקלה לאחרים (שהכשילו את רב אסי באכילת דמאי) על ידי צדיק כרב אסי.³

של רבי פנחס בן יאיר, וז"ל: "אלא שהקב"ה אינו מביא תקלה על ידה לבעלה, שייתן לה מה שבעלה אסור לתת לה, ומן השמים מנעו הבהמה לאכול, שלא יהיה באכילתה תקלה לבעלה".
³ אך יש להעיר, שהרמב"ן בסוף דבריו שם חילק בין שוגג למושגג. אך הנתיבות לא יוכל לחלק כך, כי לפי שיטתו, באיסור דרבנן בשוגג א"צ כפרה כלל, כנ"ל.